

Center for Bygningsbevaring i RAADVAD ANVISNINGER til Bygningsbevaring

Indvendig istandsættelse af LEJLIGHEDER

af Søren Vadstrup, arkitekt m.a.a.

Dato: Januar 2010

En indvendig istandsættelse af en lejlighed består for en stor del af malerarbejde. For mange mennesker er en pensel en pensel, men for det første findes der mange typer pensler, der er udformet specielt til særlige opgaver, og som derfor er de bedst egnede til disse. For det andet findes der gode pensler og mindre gode pensler indenfor de forskellige typer. Man skal ikke spare på disse to områder: Brug den korrekte pensel til det pågældende arbejde, og køb den i den bedste kvalitet..

Stilarter

Lejligheder i ældre ejendomme er oprindeligt indrettet i den samme stil som det hus, de ligger i. Vi gennemgår kort her de 'nyeste':

Senklassicismen 1840 - 1860

Perioden 1840-1860, den sene klassicisme, var præget af gulve af brede fyrreplanker, plane, hvide gipslofter med en meget enkel trukket stukgesims, væggene i de fine stuer til gaden havde ca. 90 cm høje brystningspaneler med profilerede fyldinger, og på væggene og over brystningspanelerne var der udspændte væglærreder af jute, der var tapetserede og malet

med linoiemaling eller limfarve. På selve vinduesvæggen var der 'høje' paneler (pillepaneler) fra gulv til loft, altid med brede, skrå og helt lyse vindueslysninger, der kaster et fantastisk lys ind i rummene, selv med overskyet himmel. I alle rum var der en særligt markeret kakkelovnsniche med indfatning, gråkalket puds og en gulvplade. Gulvene stod rå og lofterne var hvide, malet med limfarve.

Lejlighed på Christianshavn i et etagehus fra 1840. De brede plankegulve er afhøvlede og holdes rene med sæbespåner. Brystningspaneler, døre og indfatninger samt paneler på vinduesvæggen og vindueslysninger er malet hvide med linoiemaling. Overvæggene er limfarvet i en engelskrød farve og loftet er limfarvet med 'islandsk mos'.

Historicismen 1860 - 1915

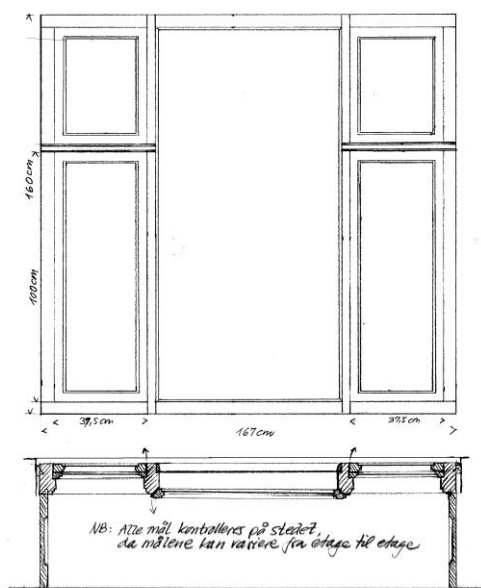
Perioden 1860-1915, historicismen, var præget af noget mørkere og tungere farver og en mere svulstig og prangende indretning end den meget lyse, lette og enkle senklassicisme. I Danmark fik stilen navnet 'klunkestilen' efter de mange små og store kvaster med små kugler, der blev syet på gardiner, gardinsnore, duge, møbler og tæpper. Gulve bliver nu blanklakerede (ferniserede) og mørke. Lofterne dekorerer langs kanterne og ved lampestederne med støbt og meget dekoreret og detaljeret stuk. Væggene var nu pudsede og beklædt med papirstapeter i forskellige mønstre, generelt i ret mørke farver. Brystningspanelet var afløst af et kraftigt fodpanel.

Historicismens store vinduer, både til gade og gård, med brede, skrå lysninger, medfører sammen med de 2,5 meter høje rum, de hvide lofter med stukdetaljerne, meget smukke, lyse og behagelige rum, hvis man dropper datidens tunge farver, gardiner og klunkebehængte 'portierer' og møbler. Vi har at gøre med gode og velproportionerede lejligheder og rum med mange fine detaljer.

Bedre Byggeskik 1915 - 1935

Perioden 1915-1935 kaldes for 'Bedre Byggeskik' og repræsenterer en tilbagevenden til en 'national', stilart med rene danske rødder – i øvrigt stærkt inspireret af tilsvarende engelske og tyske bevægelser i arkitekturen. Slut med facadedekorationer i puds, cement og gips, slut med 'flade skifertage', slut med 'schweitzerhus-gavle' og slut med støbejern, spejlglas og blyruder.

Da udviklingen af plant rudeglas omkring 1915 nærmest blev 'revolutioneret' af det såkaldte 'trukne glas', der kunne leveres i langt større rudeformater, 2-3 x 4-5 meter per plade, fik mange etagehuse de såkaldte 'Østerbrovinduer' eller 'Frederiksbergvinduer'. De består af et stort fast rudeparti i midten med to hængslede vinduesrammer med en mindre hængslet overrude, til siderne. Man kan ikke ligefrem sige, at dette vindue afspejler gamle danske byggeskik-rødder. Men indvendigt i lejlighederne vendte de 'klassiske' døre med fire lige store fyldinger over hinanden, tilbage med tilhørende indfatninger og fodpaneler. Loftstukken forsvandt de fleste steder som 'udansk', men de hvide og lyse pastelfarver, på døre vinduer, vægge og lofter, blev igen fremherskende.

Funkis 1930 - 1960

Perioden 1930-1960 kaldes for 'Funktionalismen' eller 'Funkis'. "Skræk-scenariet" for funktionalismens boligbyggeri var "Brokvarterernes", tætte asociale "spekulationsbyggeri", udemokratisk planlagt med en randbebyggelse med stuk, tårne og spir og resten som "slum". Derfor ønskede man at gøre det meget bedre, hvilket skete ved at satse på arkitektonisk, upyntet enkelhed, byggeteknisk kvalitet, uden at dette blev særlig dyrt, samt socialt engagement i indretning og placering. Én af funktionalismens største nyskabelser var den såkaldte 'Altan-karnap', hvor tidens meget populære og fantastisk lysgivende 'hjørnevindue' kombineres med en altan. Med dette kæmpe glasprisme i hjørnet, bliver rummet ved siden af altanen meget lyst og får rumvirkning som en karnap.

Funktionalismens rum har igen relativt kraftige farver på væggene, bl.a. for at understrege de

bevidst harmoniske proportioner. Koksgrå, vissengrøn, klar lyseblå, okseblod eller kraftig okkergult var nogle af de farver, vi møder igen og igen. Væggene blev malet med limfarver, men til træværket var den blanke alkydoliemaling kommet frem i begyndelsen af 1950-erne.

Vælg en stil, der passer til huset - og til dig selv

Der findes næppe den ældre lejlighed, eller det ældre hus, i Danmark, der ikke er præget indvendigt af skiftende tiders mode, gennem ombygninger, overflader, farver, indretning og detaljer. Når vi så i dag endnu engang skal indrette disse lejligheder, huse og rum til vores egen moderne beboelse, bør man følge tre råd:

1. Se først på selve husets alder og oprindelige stilart. Sæt dig ind i og prøv at forestille dig, helt fordomsfrit og med den viden, vi har i dag, hvordan rummene har set ud dengang, og har været indrettet fra begyndelsen.

Sæt dig stille og roligt på en stol i et kvarters tid i hvert rum, helst uden møbler, og 'slå antennerne ud' og oplev rummet som rum - dets oprindelige proportioner, materialer og detaljer.

Lav derefter en registrering af, hvor mange originale og tidstypiske elementer, der endnu er i lejligheden. Eksempelvis stuk (evt. oven over et nedhængt loft), loftrosetter, spor efter gamle tapeter, væglærreder eller tidligere farver, kakkelovnsnicher, profilerede lister m.v.

Find også de elementer i rummene, der er ændret i tidens løb, måske på en uheldig eller skæmmende måde: Murstenstapeter, manglende vægge eller manglende døre, eventuelt 'afsyrede' døre, forkerte dørgreb, nedsænkede lofter, pladebeklædte vindueslysninger eller for blanke og plastikmalede vindueslysninger.

2. Prøv at formulere eller skitsere dine/jeres egne ønsker og krav til rummenes indretning, stil og materialer. Gulve, lofter, vægge, døre, indfatninger, detaljer.
3. Foretag en indretning, der både tager hensyn til dine/jeres ønsker og de tidstypiske elementer, der findes i lejligheden og rummene – eventuelt indbefattet en retablering af deres tidligere udseende og kvaliteter: Afrensede og ny-limfarvede lofter og stuk, genmalede døre, tidstypiske greb på dørene, gråkalkede kakkelovnsnicher, rå, afhøvlede gulve, genopsætning af skillevægge.

Møblernes stil betyder egentlig ikke ret meget i denne sammenhæng. moderne møbler passer ofte godt i ældre interiører. Nye møbler i gammel 'forloren' stil, er faktisk det værste.

KISS

'Keep it simple, stupid', hedder det på engelsk, forkortet KISS. På dansk siger vi: Lidt men godt. Vælg den ægte vare, så stilrent og enkelt som muligt. Ligesom der er en stigende tendens for tiden indenfor indkøb og madlavning, tøjvalg, restauranter og havekultur m.m. Dette princip gælder ikke mindst, når vi skal vælge materialer og metoder til selve istandsættelsen af ældre lejligheder eller huse. Her er der slet ingen grund til at kaste sig ud i nye og moderne 'vidundermidler', som forretningerne bugner af. De gode gamle og gennemprøvede 'klassiske' materialer og metoder er langt de mest enkle, smukkeste og billigste. Pas især på meget modeprægede materialer, elementer eller virkemidler. Hvis noget fremhæves eller opleves som meget 'moderne', bliver det i sagens natur også hurtigt 'umoderne' – og repræsenterer dermed ofte spild af penge.

Dernæst handler det om at udvise nænsomhed og respekt, så man ikke overdriver stilen eller pynten. Dansk byggeri og dansk boligindretning repræsenterer en markant afdæmpet mådeholdenhed og enkelhed, der ofte er helt modsatrettet de udenlandske, franske, tyske og engelske forbilleder. Det skulle absolut være stilfuldt, men samtidigt stilfærdigt.

Gulve

Gulvene, deres overfladekarakter, farve og materialevirkning er rummenes vigtigste element, rent æstetisk og stemningsskabende. Her giver afhøvede fyrretræsgulve, udført med en gulvhøvl, og *ikke* en gulvslibemaskine, samt efterfølgende vasket og vedligeholdt med gulvklud, gulvskrubbe og sæbspåner i lunken vand, nogle af de flotteste gulve, der findes. Vær ikke spor bange for at de bliver snavsede eller plettede. Slid og patina gør, sammen med jævnlig vask med disse enkle og billige midler, de sæbeskurede gulve pænere og pænere med årene og med sliddet. Drop lak, lud, gulvolier og fernis. Mal til nød gulvene grå eller hvide.

Se RAADVAD'S ANVISNING:

- Istandsættelse af trægulve.
- Nylægning af trægulve.
- Sæbeskuring af trægulve.

På www.bygningsbevaring.dk

Vægge

De fleste vægge i rum fra 1870-erne og frem har været pudsede og helt glatte. Det er en uskik at plastre disse vægge over med 1970-ernes hessian eller 'havregrødstapeter', der med deres rustikke karakter passer dårligt til de gamle interiører. Undgå også glasfibervæv og lignende.

Fjern de gamle tapetlag, samt hessian og havregrød, med en tapetafdamper, fyld hullerne ud og glat væggene med en finpuds (f.eks. en finkornet strandmørtel med ekstra kulekalk i) eller spartelmasse. Mal direkte på væggen, eller bedre, opsæt ufarvet 'grundpapir', hvorved specielt farver får en meget smuk og ensartet bund.

Se RAADVAD'S
ANVISNINGER:

- Istandsættelse af indvendige vægge.
- Maling med limfarve på indvendige vægge.
- Farvesætning af rum,

på www.bygningsbevaring.dk

Lofter

Lofterne er et (stort) kapitel for sig. Hvis der sidder en gammel, overplastret stuk bør denne afrenses. Den plane loftflade skal renses, repareres og males mat hvid.

Se RAADVAD's ANVISNINGSBLADE på www.bygningsbevaring.dk

- Gipsloftets historie
- Istandsættelse af stuklofter
- Hvidtning af lofter med mosfarve
- Maling med limfarve på vægge og lofter

Farver

Hvide vægge er populære og giver også lette, lyse og flotte rum – men de er også noget karakterløse og ubestemmelige. I ældre lejligheder/interiører, der er skabt til farver, udviser de hvide vægge rummenes intimitet og harmoniske proportioner. Prøv, til en begyndelse, at sætte farver på væggene i ét rum, evt. to. Enten lyse pastelfarver eller en kraftig grøn, rød eller gul. Oplev derefter rummet som lukket rum, ved at sidde stille i det i et stykke tid, før der kommer møbler ind i det.

Farver er så svære, synes mange. Hvad skal man vælge, så de passer nogenlunde sammen. Det er faktisk ikke så svært. Siden oldtiden har man haft en farveskala på 5 'klassiske' farver, plus sort, hvidt og gråt, til bl.a. maling af indvendige rum, der for det første repræsenterer farver, der er fantastisk smukke i sig selv, både i kraftige umættede kulører, og som pastelfarver, lysnet med hvidt. For det andet passer de sammen indbyrdes og kan dermed kombineres frit, indenfor det enkelte rum eller i sammenhængende rum. De passer ikke mindst alle sammen eminent til hvidt og gråt, hvorved deres skønhed forstærkes af rummenes hvide lofter, hvide eller grå døre og indfatninger samt eventuelle hvide eller grå paneler.

De fem klassiske pigmenter blev i 1720-erne suppleret med den fantastiske dybtblå farve, *berlinerblåt* (opfundet 1704), der lysnet med hvidt giver den meget brugte dueblå eller køkkenblå farve og hundrede år senere (1809) så farven *kromoxidgrøn* dagens lys, der med hvidt i giver den klassiske lyse 'køkkengrønne' farve.

Efter 1810 kommer der et væld af nye farver til indvendig brug på markedet, hvoraf mange blev meget populære og tidstypiske. De fleste af disse repræsenterer imidlertid giftige kobber-, krom-, kobolt- eller bly-forbindelser, så de er forbudt at sælge og bruge i dag. De følgende 7 klassiske farver, der alle er ældre end 1810, er ganske ugiftige og udgør sammen med sort, hvidt og gråt en smuk og karakterfuld farveskala til farvesætning af ældre interiører.

Som nævnt bør døre, indfatninger og eventuelle paneler stå i en dækkende hvid, kold grå eller varm grå farve. Lofter og stukdetaljer skal altid være i en mat hvid limfarve. Kombineret med vægge eller overvægge malet i den klassiske farveskala med limfarve (kaseinfarve) eller temperafarve (der begge kan vaskes), fås meget harmoniske, smukke, enkle og karakterfulde interiører.

FARVEKORT over de 8 klassiske pigmenter til interiørfarver i ældre huse. De fem af farverne har været kendt siden oldtiden. Bemærk at både de mættede farver og de lysnede pastelfarver kan kombineres med hinanden helt vilkårligt, og alligevel passe godt sammen.

Malingstyper

Har man sagt A må man også sige B, hedder det som bekendt. Tilsvarende de klassiske farver har vi en række 'klassiske' malingstyper, der både passer til de gamle interiører i deres æstetiske udtryk og i den historiske sammenhæng, idet de findes i eller let kan fremstilles i de klassiske farver. De er rimeligt enkle og simple at bruge, men de kan eventuelt være svære at skaffe.

Vælger man at bruge andre malingstyper fra farvehandlernes righoldige udvalg, har man diverse brochurer og produktblade at støtte sig til. Men så kan man ikke være sikker på at 'ramme' de viste klassiske farver præcist.

Træværk, døre, indfatninger, fodpaneler, brystningspaneler, vinduer, vinduesplader (den såkaldte 'vindueskarm', hvor stueplanterne står), m.m. males med *linoliemaling* (NB uden fungicider indendørs) i to ultratynde lag, strøget ud med en god rørpensel med svinebørster (ikke nylon eller plastik). Strøgene lægges parallelt med træets længderetning. Linoliemaling vil stå helt silkemat, er mulig at vaske af og har en særlig smuk karakter, gennem de svagt synlige penselstrøg i overfladen.

Vægge, til maling, enten på puds eller grundpapir, males med *kaseinfarve*, fremstillet af vand, tørkasein, hvortetaksalt og tørpigmenter i de ønskede farver. Kaseinfarve giver en smuk lysreflektion og er derudover ikke-afsmittende og vaskbar.

Lofter og loftstuk skal males hvide med *limfarve* med kridt, der har en helmat tekstur, der reflekterer lyset blødt og 'fløjelsagtigt' og dertil er hyggelig varm i sin hvide kulør.

Se RAADVAD's ANVISNINGER

- [Maling på træ med linoliemaling](#)
- [Lasering med linoliemaling](#)
- [Hvidtning af lofter med mosfarve](#)
- [Maling med limfarve på vægge og lofter](#)

På www.bygningsbevaring.dk

Yderligere læsning

I bogen 'Huse med sjæl' af Søren Vadstrup (Gyldendal 2004) kan man læse om hvordan man kan indrette nye køkkener og bad i ældre lejligheder eller huse – eller istandsætte de gamle. Endvidere meget mere om de forskellige malingstyper, hvordan trægulve afhøyles, vaskes og passes, og endelig, ikke at forglemme, om istandsættelse af husets vinduer, der jo også er en væsentlig del af interiørerne.

Hjælp at få

Center for Bygningsbevaring i Raadvad afholder hvert år forskellige kurser for private mennesker, bl.a. i at fremstille og bruge de klassiske farver og malingstyper til ældre huse. Se nærmere på www.bygningsbevaring.dk.

Centeret kan også rådgive om farve-æstetiske forhold på stedet, d.v.s. valg af farver og nuancer, så interiører og eksteriører fremstår historisk korrekte, beskrive de historiske malematerialer og maleteknikker, f.eks. lasering, staffering, ådring, marmorering m.m. samt føre kvalitetskontrol med udførelsen.

ANVISNINGER til Bygningsbevaring Brug af Center for Bygningsbevarings ANVISNINGER

Center for Bygningsbevaring

Center for Bygningsbevaring er et uafhængigt viden-center, der arbejder med bevaring og udvikling af den byggede kulturarv via forskning, kurser og efteruddannelse, samt projekter og handlingsplaner på historiske bygninger. Centeret løser opgaver for statslige styrelser, kommuner, fonde, ejendomsselskaber samt ikke mindst for private ejere af fredede og bevaringsværdige ejendomme. Centeret er desuden tilknyttet Det Kongelige Bygningsinspektorat II som rådgiver omkring blandt andet bygningssyn.

Brug af Center for Bygningsbevarings ANVISNINGER

Center for Bygningsbevarings anvisninger er fortrinsvist rettet mod private husejere, men må gerne benyttes, citeres fra og "klippes i" af tegnester, håndværksfirmaer eller andre til professionelle formål, f.eks. til arbejdsbeskrivelser til restaureringsarbejder. Det er **ikke tilladt** at bringe uddrag fra, klippe i eller viderebearbejde/rette i Center for Bygningsbevarings anvisninger i trykte publikationer, på internettet eller anden offentlig formidling uden skriftlig tilladelse fra Center for Bygningsbevaring.

Forbehold

Der gøres opmærksom på, at brug af Center for Bygningsbevarings anvisninger altid og i hvert enkelt tilfælde vil bero på en konkret vurdering på stedet. Centeret kan derfor ikke påtage sig noget ansvar for anvendelsen af beskrivelser, anvisninger m.m. i de tilfælde, hvor Centeret ikke selv har et aftalt ansvar for bedømmelsen.

Center for Bygningsbevaring kan bestilles til at udarbejde ARBEJDSBESKRIVELSER.

Center for Bygningsbevarings anvisninger kan suppleres med detaljerede arbejdsbeskrivelser, der er en punktopstillet udførelsesvejledning, inklusiv materialespecifikationer og udfaldskriterier. Arbejdsbeskrivelser udarbejdes af Center for Bygningsbevaring efter aftale og med honorar.

Bygningssyn og rådgivning

Center for Bygningsbevaring i Raadvad har etableret en landsdækkende rådgivning, der påtager sig at udføre uvildige bygningsundersøgelser. Specialuddannede fagfolk gennemgår hele huset eller dele af det, og udfærdiger en rapport over bygningens tilstand, problemer og anbefalede indgreb, listet op i en prioriteret plan og vedlagt anvisninger på selve udførelsen. De konkrete arbejder udføres af håndværkere efter husejerens eget valg.

Koordinering

Center for Bygningsbevarings anvisninger på www.bygningsbevaring.dk er koordineret med Kulturstyrelsens 'Information om Bygningsbevaring' på www.kulturarv.dk samt Velfærdsministeriets vejledning: 'Bevaringsværdige bygninger – sikring af bevaringsværdier' www.sm.dk (søg i publikationer Bevaringsværdige bygninger, 2006)

Rådgivning

Centeret tilbyder i perioder gratis rådgivning via E-mail eller telefon. Gældende regler for at benytte denne service fremgår af hjemmesiden www.bygningsbevaring.dk, hvor man også kan finde aktuell E-mailadresse og telefonnummer.

Tak til

Center for Bygningsbevarings anvisninger opdateres og redigeres løbende, og de viste blade erstatter alle tidligere informationsmaterialer fra Raadvad-Centeret vedrørende praktisk bygningsstandsættelse og bevaring. Center for Bygningsbevarings anvisninger er opdateret og udbygget i 2009-10 med støtte fra Åse og Ejnar Danielsens Fond, Sonning-fonden, samt Margot og Thorvald Dreyers Fond og igen i 2011-12 med støtte fra Åse og Ejnar Danielsens Fond.